

ресурс]. – Режим доступу: <http://mediascopere.ru/node/162>.

<sup>4</sup> Інформаційне суспільство в Україні: глобальні виклики та національні можливості: [аналіт. доп.] / Д. В. Дубов, О. А. Ожеван, С. Л. Гнатюк. – К. : НІСД, 2010. – 64 с.

<sup>5</sup> E-Ukraine. Інформаційне суспільство: бути чи не бути / О. Б. Шевчук, О. П. Голобуцький. – К. : ЗАТ «Атлант UMS», 2001. – 102 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.e-ukraine.biz/ukraine1.html>.

<sup>6</sup> Тапскотт Д. Електронно-цифрове общество / Д. Тапскотт. – К. : Рефл-бук, 1999. – 408 с.

<sup>7</sup> The information society. Mode of access [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://europa.eu.int/en/comm/dg10/infcom/euromove/info-soc/en/infosoc.htm#ch9>.

<sup>8</sup> Засурский Я. Н. Згадувана праця.

<sup>9</sup> Петров С. Т. Информационное Общество: На пути к информационному государству [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.iis.ru/infosoc>.

<sup>10</sup> Черногор Я. Развитие информационного общества у Скандинавских странах / Я. Черногор, Т. Михайлюк // Журнал Верховной Рады Украины «Віче» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/1784/>.

<sup>11</sup> Чернов А. А. Глобальное информационное общество: сущность, этапы становления, перспек-

тивы интеграции России : дис... канд. полит. н. 23.00.04 – Политические проблемы международных отношений и глобального развития / Андрей Анатольевич Чернов. – Москва. – 175 с.

<sup>12</sup> Соснін О. Інформаційна сфера в реалізації інтересів інноваційного розвитку нації. – Згадувана праця.

<sup>13</sup> Чернов А. А. – Згадувана праця.

<sup>14</sup> Чернов А. А. Международные аспекты развития глобального информационного общества / А.А. Чернов // Дипломатический вестник. – 2002. – апрель.

<sup>15</sup> E-Ukraine. – Згадувана праця.

<sup>16</sup> Document for the press. The revolutionary nature of the development of the new digital technologies [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.poliseurope.org>.

<sup>17</sup> Гриценко О. Природа інформаційного суспільства та розвиток світового ринку мас-медіа / О. Гриценко // Вісник Львів. ун-ту. – Серія журн. – 2009. – Вип. 32. – С. 214–222.

<sup>18</sup> Соснін О. В. «Весь мир-Театр», а люди в ньому – інфозомбі / О. В. Соснін // Кореспондент. – 2012. – 12 сент. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://blogs.korrespondent.net/users/blog/0674052625/a76653>.

<sup>19</sup> Там само.

УДК: 327.8(73:4-11)

© *Віталій Моцок*  
(м. Чернівці)

### «ЕЛЕКТОРАЛЬНА РЕВОЛЮЦІЯ» В АМЕРИКАНСЬКІЙ ПОЛІТИЦІ СПРИЯННЯ ДЕМОКРАТІЇ ДЛЯ СХІДНОЇ ЄВРОПИ

У статті розглядається американська концепція сприяння демократії й її практичне відображення як ефективний інструмент зовнішньої політики США у Східній Європі на початку ХХІ ст. Відображається зв'язок між американською концепцією сприяння демократії й її реалізацією у вигляді «електоральних» чи «кольорових революцій» як у глобальному вимірі, так і на регіональному рівні на прикладі української «помаранчевої революції». Визначена можливість успішної політики сприяння демократії у Східній Європі шляхом проведення «електоральних» чи «кольорових революцій».

**Ключові слова:** «електоральна революція», «кольорова революція», Східна Європа, США.

**Віталій Моцок. «Электоральная революция» в американской политике содействия демократии для Восточной Европы.** В статье рассматривается американская концепция содействия демократии и ее практическое отображение как эффективный инструмент внешней политики США в Восточной Европе в начале ХХІ в. Отображается связь между американской концепцией содействия демократии и ее реализацией в виде «электораль-

ных» или «цветных революций» как в глобальном измерении, так и на региональном уровне на примере украинской «оранжевой революции». Определена возможность успешной политики содействия демократии в Восточной Европе путем проведения «электоральных» или «цветных революций».

**Ключевые слова:** «электоральная революция», «цветная революция», Восточная Европа, США.

**Vitaliy Motsok. «Electoral Revolution» in American Democracy Assistance Policy for Eastern Europe.** The article deals with the American democracy assistance concept and its practical reflection as an effective instrument of the US foreign policy in Eastern Europe in the beginning of the ХХІ с. The connection between American democracy assistance concept as well as its realization in the form of «electoral» or «color revolution» both on global dimension and regional level using the example of Ukrainian «orange revolution» is reflected. Potential of successful democracy assistance policy in Eastern Europe via the practice of «electoral» of «color revolutions» is defined.

**Key words:** «electoral revolution», «color revolution», Eastern Europe, USA.

Упродовж першого десятиліття XXI ст. США продемонстрували помітну зовнішньополітичну увагу щодо держав Східної Європи, що можна пояснити міркуваннями безпеки та необхідністю розширення і зміцнення американської сфери впливу. Задля досягнення зовнішньополітичних цілей і забезпечення національних інтересів у Східній Європі США застосовували прямі і непрямі заходи, з-поміж яких інструменти сприяння демократії виявилися найбільш ефективними.

У даній статті розглядається американська концепція сприяння демократії й її практичне наповнення як ефективний інструмент зовнішньої політики США у Східній Європі на початку XXI ст. Ми виходимо з припущення, що зовнішня підтримка «електоральних» чи «кольорових революцій», північноатлантичної інтеграції і зміцнення регіонального партнерства між зацікавленими східноєвропейськими державами стали основними інструментами як в американській політиці сприяння демократії в Східній Європі, так і в реалізації головних цілей зовнішньої політики США в цьому регіоні на початку XXI ст. Виходячи з нашої гіпотези, перший інструмент американської політики сприяння демократії був пов'язаний із феноменом «хвилі електоральних революцій», яка мала місце у Центральній Європі і на пострадянському просторі на межі століть, з-поміж яких мають місце «революція троянд» в Грузії в 2003 р. і «помаранчева революція» в Україні в 2004 р. Наступний інструмент передбачає прив'язку процесу розширення Північноатлантичного альянсу із успіхом у просуванні демократії щодо країн, які претендують на вступ до НАТО. Останній інструмент розглядає можливість регіонального партнерства між зацікавленими державами Східної Європи у подальшому просуванні демократії. У цій статті ми зупиняємося на дослідженні американської політики сприяння демократії, яка реалізовується шляхом «електоральної» чи «кольорової революції».

Мета статті полягає у визначенні зв'язку між американською концепцією сприяння демократії й її реалізацією у вигляді зовнішньополітичної практики «електоральних» чи «кольорових революцій» як у глобальному вимірі, так і на регіональному рівні на прикладі української «помаранчевої революції». Використовуючи поняття «Східна Європа» ми маємо на увазі Україну, Білорусь, Молдову та держави Південного Кавказу, тобто колишні західні республіки СРСР (крім Росії), які не приєдналися до НАТО й ЄС до кінця 2013 р.

Стан розробки проблематики сприяння демократії у зовнішній політиці США є доволі розвиненим. У нашій роботі ми скористалися доробком дослідників, котрі вивчають можливості американського сприяння демократії у Східній Європі у контексті практики «електоральних» чи «кольорових революцій», а саме: Т. Карозерса, П. Бурнелла,

Дж. Копстейна, М. Троїцького, В. Бодро, А. Правди, Я. Зельонки, Л. Уайтхеда, С. Стюарт, В. Бюнс, Ш. Волчик, Л. Вея, О. Сушка, О. Пристайко, М. Макфола, А. Вілсона та інших.

#### Сприяння демократії у політиці США

Зовнішньополітична стратегія поширення демократії продовжує бути важливим інструментом у міжнародній діяльності провідних західних держав і впливових міжнародних організацій на початку XXI ст. США розпочали використовувати інструменти просування демократії після перемоги у «холодній війні» та в умовах присутності «місіонерського розриву» у зовнішній політиці США. У «Національній стратегії безпеки щодо втручання і розширення» президента У. Клінтона наголошувалося на важливості сприяння демократії у глобальному вимірі<sup>1</sup>. Ця позиція була підтримана радником з національної безпеки А. Лейком, який заявив, що «наступна доктрина стримування повинна бути стратегією розширення (...) вільного світового співтовариства (...). Ми повинні протистояти агресії і підтримувати лібералізацію держав, ворожих до демократії»<sup>2</sup>. Прихід до Білого дому президента Дж. Буша-мол. був пов'язаний з глобальним розмахом у зусиллях США із просування демократії. Дж. Буш-мол. довів ідеологію просування демократії, навіть військовим шляхом, до свого піку, наголошуючи, що «поширення демократії є довгостроковим антидотом проти виникнення тероризму»<sup>3</sup>. У своїй другій інавгураційній промові Дж. Буш-мол. зазначив, що політика США полягає у тому, щоб вони відшукували і підтримували «зростання демократичних рухів і інститутів у кожній країні і культурі з кінцевою метою покінчити з тиранією в нашому світі»<sup>4</sup>.

Важливість проблематики поширення демократії й її акценти викликали активну дискусію в експертному середовищі. На думку західної дослідниці В. Бодро, сприяння демократії стало достатньо серйозним елементом зовнішньої політики США упродовж останніх 30 років, але ця політика отримала нове, принаймні риторичне розуміння, упродовж останнього десятиліття і вона часто виступала інструментом щодо інших вимог. Починаючи з президенства Дж. Картера, політика просування демократії стала для США істотним елементом її зовнішньополітичної риторики<sup>5</sup>. Колишні американські високопосадовці У. Крістофер<sup>6</sup> і С. Телбот<sup>7</sup> вважали, що міжнародний контекст перебуває у залежності від мінливої ролі США в просуванні демократії у більшій мірі, а С. Хантінгтон дотримувався думки, що США, крім проведення програм сприяння демократії, здійснили вагомі досягнення у сфері «м'якої сили», моделюючи демократичну поведінку<sup>8</sup>. Використання Дж. Бушем-мол. концепції просування демократії в якості офіційної зовнішньої політики трансформувалося у збільшення фінансування Міжнародного республіканського

інституту і Національного фонду задля демократії. Дж. Буш-мол. створив «Корпорацію виклику тисячоліття», на яку було витрачено більше трьох млрд. дол. у вигляді грантів для приблизно двадцяти двох країн. Її діяльність була позитивно оцінена відомим дослідником процесів демократизації Т. Карозерсом, котрий зазначив, що «Корпорація виклику тисячоліття» прагне здійснити позитивний вплив на демократію, права людини і верховенство закону в країнах, що розвиваються і в колишніх комуністичних світах<sup>9</sup>. З-поміж американських ініціатив із просування демократії у світі вирізняється пропозиція Дж. Маккейна про створення «Ліги демократій» як нової міжнародної організації<sup>10</sup>, а іншим проектом із створення нової міжнародної організації задля інституціоналізації і ратифікації демократичного світу в глобальній є ініціатива «Концерт демократій».

На думку П. Бурнелла і П. Калверта, в експертному співтоваристві зростає інтерес до вивчення процесу просування демократії за кордоном не в останню чергу тому, що завдання, які стосуються свободи і демократії перемістилися ближче до серця зовнішньополітичного дискурсу провідних західних держав і, США зокрема<sup>11</sup>. Дослідники Дж. Скотт і К. Стіл, розглядаючи одну з граней американської політики сприяння демократії в 1990-х рр., а саме діяльність Національного фонду задля демократії, ставлять під сумнів ефективність його грантів як інструменту поширення чи консолідації демократії. Натомість, вони підтверджують його роль в ослабленні або опорі авторитарним режимам заради демократизації<sup>12</sup>. На думку Дж. Копстейна, американський підхід у сприянні демократії полягає в поваленні попереднього режиму і проведенні виборів, які дозволять демократії рости «знизу-вгору», а двома ключовими елементами цього підходу є вільні і справедливі вибори та сильне громадянське суспільство<sup>13</sup>.

#### Сприяння демократії у Східній Європі

Задля досягнення своїх зовнішньополітичних цілей США, НАТО й ЄС широко використовують ресурси сприяння демократії, хоча підходи цих акторів і практичні результати їхніх зусиль були різними. ЄС використовує концепцію просування демократії через підхід «згори-вниз» передусім задля успіху європейської інтеграції, натомість США дотримуються підходу «знизу-вгору» зосереджуючись на проведенні чесних виборів і підтримці громадянського суспільства.

Серія успішних «кольорових» або «електоральних революцій» і приклади успішної боротьби з ними визначили наступний етап політичного розвитку для декількох пострадянських країн та довели наявність ресурсу продовження процесу демократизації у глобальному вимірі. Події «революції троянд» в Грузії в 2003 р. і «помаранчевої революції» в Україні в 2004 р. продемонстрували успіх

феномену просування демократії у справі повалення авторитарних і псевдodemократичних режимів на східноєвропейському просторі і довели ефективність впливу зовнішніх акторів у цьому процесі.

На думку російського дослідника М. Троїцького, політика США щодо колишнього СРСР була продиктована глобальними умовами. Беручи до уваги «Стратегію національної безпеки США», яка була оприлюднена в травні 2010 р., адміністрація президента Б. Обама відокремила держави, які є вагомими для реалізації найголовніших цілей зовнішньої політики США, від країн, які важливі для США, однак допомогти у реалізації головного американського порядку денного вони можуть лише побіжно. До цієї групи потрапили країни Центрально-Східної Європи<sup>14</sup>.

Допомога США щодо сприяння демократії в Україні стала можливою завдяки діяльності Національного фонду задля демократії і Міжнародного республіканського інституту. Ці інституції володіють майже спільними пріоритетами спрямованими на допомозі в розвитку політичних партій, громадянського суспільства, моніторингу виборів і парламентського розвитку. Подальша підтримка демократії урядом США відбувалася у рамках Агентства США з міжнародного розвитку. Метою цієї організації є «підвищення участі громадян у виборах та покращення демократичного управління, зміцнення державних установ і різних організацій громадянського суспільства в Україні». З 1992 р. Україна стала головним одержувачем допомоги згідно Акту підтримки свободи для Росії і євразійських демократій і відкритих економік, що розвиваються. За визначенням Державного департаменту США цей документ став наріжним каменем для просування американського партнерства з Україною та іншими новими незалежними державами, які постали на пострадянському просторі. Згідно цієї ініціативи Україна отримала більше ніж 3 млрд. дол., передусім задля забезпечення проведенню політичних та економічних реформ і вирішення нагальних гуманітарних потреб. У цьому документі США заохочували перехід України до демократичного суспільства з процвітаючою ринковою економікою<sup>15</sup>.

Позиції дослідників є доволі протилежними щодо питання успішності зовнішнього впливу на процес поширення демократії в тій чи іншій країні чи регіоні. Експертні оцінки того, що зовнішні фактори є доволі незначними, щоб впливати на процес демократизації у тій чи іншій країні підтримує Т. Карозерс, котрий вважає, що при спробі переходу до демократії роль зовнішніх гравців є достатньо обмежена<sup>16</sup>. Дослідники різняться в оцінці ролі США у підтримці «електоральних революцій». На думку Ф. Фукуями і М. Макфола, США володіють стратегічними і моральними інтересами у поширенні демократії, однак це не означає, що США

володіють можливостями для її просування<sup>17</sup>. На думку Т. Карозерса, «роль США була швидше сприяючою ніж визначальною»<sup>18</sup>. Хоча він же зазначає, що в останній чверті ХХ ст. США використовували офіційні заяви, економічний тиск, дипломатичні і військові дії з метою сприяння демократії<sup>19</sup>. С. Хантінгтон дотримується думки, що США мають особливий інтерес у просуванні демократії, тому що їхня стабільність і майбутнє багато в чому залежать від міжнародного успіху демократії<sup>20</sup>. За словами Л. Уайтхеда, підхід США з просування демократії є досить непередбачуваним, короткостроковим і безособовим<sup>21</sup>.

### **США у поширенні демократії через «кольорові революції»**

Проблематика ймовірності зміни політичного режиму в американській стратегії сприяння демократії є центральною. Етап «електоральних» чи «кольорових революцій», який мав місце на пострадянському просторі в нульових роках ХХІ ст. загострив питання ймовірної прямої чи опосередкованої участі США в подіях «революції троянд» у Грузії в 2003 р., «помаранчевої революції» в Україні у 2004 р. і «революції тюльпанів» у Киргизстані в 2005 р. Термінологічно «електоральна революція» і «кольорова революція» збігаються. На думку американської дослідниці С. Стюарт, термін «кольорова революція» почав асоціюватися з серією подій 1990-х і 2000-х рр., які мали місце в декількох країнах Східної Європи та республіках колишнього СРСР<sup>22</sup>. На противагу їй, західні дослідниці В. Бюнс і Ш. Волчик задля розуміння явищ «революцій» на пострадянському просторі, запропонували термін «електоральна революція», який підкреслює, що масові виступи протесту відбувалися після маніпуляцій на виборах<sup>23</sup>. У цій статті ми використовуємо обидва терміни.

У дослідницькому середовищі немає консенсусу щодо інтерпретації участі зовнішніх гравців в успіху реалізації «хвилі електоральних революцій» у Східній Європі. На думку С. Стюарт, з-поміж наявних прикладів «електоральних революцій» у Східній Європі є певні свідчення участі зовнішніх гравців, але їхній ступінь і вплив різняться. «Кольорові революції» були здатні здійснити ефект «переливу» за межі країн в яких вони відбулися<sup>24</sup>. На думку Л. Вея, таке перенесення досвіду від попередніх до наступних проявів сприяння демократії є прикладом процесу демократичної дифузії<sup>25</sup>. З іншого боку, декілька держав, як-от: Росія, Білорусь чи Азербайджан були здатні відреагувати на «революції» різними шляхами<sup>26</sup>. Зовнішні фактори, які здійснили внесок у зміцнення певних опозиційних сил та в ослаблення неліберального режиму президента Л. Кучми полягали в дипломатичному тиску на Україну, моніторингу виборів і підтримці зусиль громадянського суспільства напередодні та упродовж «помаранчевої революції». На думку українських

дослідників О. Сушко й О. Пристайко, хоча поруч із США у цьому процесі був задіяний Європейський Союз, «Сполучені Штати були активнішими у міжнародних зусиллях, спрямованих на Україну під час президентських виборів 2004 року»<sup>27</sup>. Доказом цього стали застереження з боку американських політиків. У заяві колишнього державного секретаря США М. Олбрайт було запропоновано заборонити видачу віз і заморозити активи тих, хто перешкоджає справедливому виборчому процесу в Україні<sup>28</sup>. Слід згадати про ймовірність санкцій у законопроекті конгресмена Д. Рорабакера «Українська демократія і законодавчий акт 2004 р.»<sup>29</sup>, лист президента Дж. Буша-мол. Президенту Л. Кучмі із заявою про ймовірний перегляд відносин США з Україною<sup>30</sup> і заяву держсекретаря США К. Пауелла про засудження фальсифікацій на виборах, які загрожують американсько-українським відносинам<sup>31</sup>. На думку О. Сушка й О. Пристайко, фактори зовнішнього походження, які сприяли успішному вирішенню політичної кризи навколо «помаранчевої революції» можна поділити на дві складові: допомогу у проведенні виборів і сприяння в розвитку громадянського суспільства<sup>32</sup>. Вагомість ролі США у забезпеченні демократичних перетворень в Україні можна оцінити тим, що упродовж 2003–2004 рр. США надали 18 млн. дол. на діяльність пов'язану із виборами<sup>33</sup>, натомість ЄС витратив лише 1 млн. євро на технічну допомогу в проектах, пов'язаних з виборами<sup>34</sup>. На думку М. Макфола, громадянське суспільство побіжно отримало підтримку від зовнішніх акторів<sup>35</sup>. У цілому, згідно позицій О. Сушка й О. Пристайко, США були «найактивнішим учасником міжнародних зусиль в Україні з точки зору послідовності, наданої допомоги і готовності до здійснення радикальних заходів, якщо демократія не загине»<sup>36</sup>.

США використовували інструменти задля сприяння «електоральним революціям» у Східній Європі, з-поміж яких діяльність офісу ОБСЄ з демократичних інститутів і прав людини, який відіграв важливу роль у моніторингу за процесом голосування. Слід відзначити діяльність Дому свободи, Національного демократичного інституту і Міжнародного республіканського інституту<sup>37</sup>.

Західна, здебільшого американська підтримка, була істотною, хоча американські витрати на потреби сприяння демократії упродовж нульових років ХХІ ст. помітно скорочувалися. Американськими урядовими агентствами в 2002 фінансовому році було спрямовано 280,48 млн. дол., з яких 157,92 млн. дол. згідно з Актом підтримки свободи від 1992 р., який спрямовувався на фінансування просування демократії на просторі колишнього СРСР<sup>38</sup>. На думку британського дослідника А. Вілсона, Акт про підтримку свободи не лише створив законодавчу базу для сприяння демократії на просторі колишнього СРСР, але і поставив цю допомогу

в залежність від ступеня прогресу, що, у свою чергу, робить ступінь політичної оцінки обмеженим щодо надання коштів<sup>39</sup>. У 2003 р. загальний обсяг фінансування склав 227,48 млн. дол., з яких 35,11 млн. дол. спрямовувалися на програму проведення демократичних реформ, а в 2004 р. обсяг фінансування склав 143,47 млн. дол., з яких лише 34,11 млн. дол. припадали на підтримку демократії. Щоправда, після перемоги «помаранчевої революції» США збільшили обсяг допомоги додатково на 60 млн. дол. в 2005 фінансовому році, який, щоправда, пізніше скоротили до 33,7 млн. дол.<sup>40</sup> Міжнародний Фонд Відродження витратив 1,65 млн. дол. з осені 2003 р. до грудня 2004 р.<sup>41</sup> Враховуючи скорочення бюджету американської допомоги для України в 2003 р. слід зауважити, що сума американської допомоги у перерахунку на душу населення для України була значно меншою, ніж для інших країн-реципієнтів цієї допомоги на пострадянському просторі. Американська допомога для Грузії, країни із населенням у 4,7 млн. осіб склала 141,16 млн. дол. у 2003 р., з яких 21,06 млн. дол. спрямовувалися на цілі сприяння демократії. Допомога Киргизстану, країни з населенням у 5,1 млн. осіб у 2003 р. склала 50,8 млн. дол., з яких 12,2 млн. дол. спрямовувалася на цілі сприяння демократії. Станом на 2003 р. вищеподані показники цих двох країн у більше ніж десять разів переважають показники американської допомоги для України<sup>42</sup>.

Фінансування програм із просування демократії з боку США в Україні при адміністрації президента У. Клінтона досягнуло свого піку із сумою більше 200 млн. дол. Щоправда, фінансова допомога поступово зменшувалася упродовж президенства Дж. Буша-мол. за винятками періоду її зростання перед початком «помаранчевої революції». Фінансова підтримка сприяння демократії з боку США в посткомуністичній Європі досягнула свого піку в 1,6 млрд. дол. в 2002 р. і з того часу скоротилася приблизно до 800 млн. дол., що свідчить про суттєве скорочення обсягу допомоги, навіть зважаючи на те, що в таких країнах як Болгарія, Хорватія і Румунія, американська допомога процесу демократизації була зведена нанівець у 2007 р.<sup>43</sup> У 2007 фінансовому році допомога США для України склала 96,510 млн. дол., а в 2008 фінансовому році вона оцінювалася вже в 83,410 млн. дол. З вищезгаданих коштів 22,57 млн. дол. і 19,64 млн. дол. відповідно, були спрямовані на програми «Управляючи справедливо і демократично». За визначенням Державного департаменту США цілі програми «Управляючи справедливо і демократично» щодо України полягають у тому, щоб «забезпечувати проведення чесних виборів і розвивати сильні політичні партії, законодавчу владу, громадянське суспільство і незалежні ЗМІ»<sup>44</sup>. Характерно, що американська підтримка демократії за даними на 2010 р. склала лише 10% від загального бюджету Агентства США з

міжнародного розвитку. Американські дослідники А. Басора і Б. Бун вважають, що цілеспрямовані й ефективно реалізовані незначні щорічні інвестиції в 200-300 млн. дол., здатні здійснити суттєво більший вплив на посткомуністичний розвиток<sup>45</sup>. Ціль державної допомоги США для України полягала в «сприянні перетворенню України на вільний ринок і демократичне суспільство»<sup>46</sup>.

Можна зробити висновок, що, по-перше, американська політика сприяння демократії на глобальному рівні довела свою ефективність і перспективність. По-друге, зусилля США із сприяння демократії на східноєвропейському просторі продемонстрували результативність політики США і на регіональному рівні. По-третє, приклади успішного проведення декількох «кольорових» чи «електоральних революцій» на пострадянському просторі, зпоміж іншого, доводять ефективність зовнішнього впливу у політиці сприяння демократії у Східній Європі. У першій декаді XXI ст. США, поруч з Європейським Союзом, як ще з одним з головних акторів на європейському континенті, який активно сприяє поширенню демократії, проводили активну політику сприяння демократії у Східній Європі задля отримання додаткових зовнішньополітичних дивідендів на євразійському просторі. Для досягнення своїх цілей офіційний Вашингтон застосував дієвий інструментарій підходу «знизу-вгору», зосереджуючись на проведенні чесних виборів і підтримці громадянського суспільства у країнах, які стоять перед викликом демократизації.

<sup>1</sup> Epstein S.B., Serafina N.M., Miko F.T. Democracy promotion: cornerstone of U.S. foreign policy. – 2007. – December 26 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [www.fas.org/sgp/crs/row/RL34296.pdf](http://www.fas.org/sgp/crs/row/RL34296.pdf).

<sup>2</sup> Schraeder P.J. Exporting democracy: rhetoric vs. reality. Boulder, C.O.: Lynne Rienner Publishers. 2002. – P. 115.

<sup>3</sup> Epstein S.B., Serafina N.M., F.T. Вказ. праця.

<sup>4</sup> President Bush's Second Inaugural Address [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.npr.org/templates/story/story.php?storyId=4460172>

<sup>5</sup> Boudreau V. Democracy and Security: Process versus Outcome in Assistance Policy? / V. Boudreau // Democratization. – 2007. – Vol. 14, № 2. – P. 193-194.

<sup>6</sup> Christopher W. A New Relationship / W. Christopher // Africa Report. – 1993. – Vol. 40, № 37. – P. 7.

<sup>7</sup> Talbot S. Democracy and the National Interest / S. Talbot // Foreign Affairs. – 1996. – Vol. 75, № 6. – P. 58-61.

<sup>8</sup> Huntington S. How Countries Democratize / S. Huntington // Political Science Quarterly. – 1991. – Vol. 106, № 4. – P. 579-616.

<sup>9</sup> The Millennium Challenge Corporation and Democracy Promotion [Електронний ресурс]. – Режим

доступу: <http://www.mcc.gov/documents/press/trascript120607-democracyoutreach.pdf>

<sup>10</sup> Sidoti L. McCain favors a 'league of democracies'. Associated Press, 2007 30 April. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [www.breitbart.com/article.php?idjD8OR8DTG0&show\\_article1&catj0](http://www.breitbart.com/article.php?idjD8OR8DTG0&show_article1&catj0).

<sup>11</sup> Burnell P. Promoting Democracy Abroad / P. Burnell, P. Calvert // *Democratization*. – 2005. – Vol. 12, № 4. – P. 433.

<sup>12</sup> Scott J. M. Assisting Democrats or Resisting Dictators? The Nature and Impact of Democracy Support by the United States National Endowment for Democracy, 1990–99 / J. Scott, C. Steele // *Democratization*. – 2005. – Vol. 12, № 4. – P. 439-460.

<sup>13</sup> Kopstein J. EU, American, and Canadian approaches to democracy promotion: are they compatible? (2006, June 16) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.carleton.ca/eurocluster/Workshop-June12-2006/\(Kopstein\)EU-US-Canada-DemocracyPromotion.pdf](http://www.carleton.ca/eurocluster/Workshop-June12-2006/(Kopstein)EU-US-Canada-DemocracyPromotion.pdf).

<sup>14</sup> Троицкий М. А. Глобальная стратегия США в приложении к СНГ / М. Троицкий // США – Канада. Экономика, политика, культура. – 2011. – № 3. – С. 41.

<sup>15</sup> The U.S. Department of State [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/3211.htm>.

<sup>16</sup> Карозерс Т. Ошибка теории «поэтапной демократизации» / Т. Карозерс // *Pro et Contra*. – 2007. – Т. 11, № 1. – С. 96.

<sup>17</sup> Pravda A., Zielonka J. *Democratic Consolidation in Eastern Europe: Volume 2: International and Transnational Factors* New York: Oxford University Press, 2001. – P. 25.

<sup>18</sup> Carothers T. The End of the Transition Paradigm / T. Carothers // *Journal of Democracy*. – 2002. – Vol. 13, № 1. – P. 14.

<sup>19</sup> Carothers, T. Aiding democracy abroad. The learning curve. Washington, D.C: Carnegie Endowment for International Peace.- 1999. – P.6.

<sup>20</sup> Huntington S. P. *The third wave: Democratization in the late twentieth century*. Norman, OK: University of Oklahoma Press. 1991. – P.1-368.

<sup>21</sup> Whitehead L. International aspects of democratization // G. O'Donnell & P.C. Schmitter (Eds.), *Transitions from Authoritarian Rule: Comparative Perspectives* Baltimore: Johns Hopkins University Press. – 1986. – P. 3-46.

<sup>22</sup> Stewart S. Democracy promotion before and after the 'colour revolutions' / S. Stewart // *Democratization*. – 2009. – Vol. 16, № 4. – P. 645-660.

<sup>23</sup> Bunce V. J. Favorable Conditions and Electoral Revolutions / V. Bunce, S. Wolchik // *Journal of Democracy*. – 2006. – Vol. 17, № 4. – P. 5-18.

<sup>24</sup> Stewart S. Вказана праця. – P. 645-646.

<sup>25</sup> Way L. The Real Causes of the Color Revolutions / L. Way // *Journal of Democracy*. – 2009. – Vol. 20, № 1. – P. 69-97.

<sup>26</sup> Stewart S. Вказана праця. – P. 646.

<sup>27</sup> Sushko O., Prystayko O. Western influence // A. Aslund & M. A. McFaul (Eds.), *Revolution in Orange: the origins of Ukraine's democratic breakthrough* Washington, DC: Carnegie Endowment for International Peace. – 2006. – P.134.

<sup>28</sup> From Independence to Real Democracy – Ukraine's Orange Revolution [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.diplomatshandbook.org/pdf/Handbook\\_Ukraine.pdf](http://www.diplomatshandbook.org/pdf/Handbook_Ukraine.pdf)

<sup>29</sup> Ukraine Democracy and Fair Elections Act of 2004 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrweekly.com/old/archive/2004/400417.shtml>.

<sup>30</sup> Sushko O., Prystayko O. Вказана праця. – 2006. – P. 134.

<sup>31</sup> McFaul M. Ukraine imports democracy: external influences on the Orange Revolution / M. McFaul // *International Security*. – 2007. – Vol. 32, № 2. – P. 45-83.

<sup>32</sup> Sushko O., Prystayko O. Вказана праця.

<sup>33</sup> McFaul M. Вказана праця.

<sup>34</sup> Kempe I., Solonenko I. International orientation and foreign support // H. Kurth & I. Kempe (Eds.), *Presidential election and Orange Revolution: implications for Ukraine's transition* Kyiv, Ukraine: Friedrich-Ebert-Stiftung. – 2005. – P. 109-148.

<sup>35</sup> McFaul M. Вказана праця.

<sup>36</sup> Sushko O., Prystayko O. Вказана праця. – 2006. – P. 141.

<sup>37</sup> Wilson A. Ukraine's Orange Revolution, NGOs and the Role of the West / A. Wilson // *Cambridge Review of International Affairs*. – 2006. – Vol. 19, № 1. – P. 23-24.

<sup>38</sup> Wilson A. Вказана праця. – P. 23-24.

<sup>39</sup> Там само.

<sup>40</sup> Там само.

<sup>41</sup> The International Renaissance Foundation provides very detailed accounts [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [www.irf.kiev.ua/files/eng/news\\_659\\_en\\_doc.doc](http://www.irf.kiev.ua/files/eng/news_659_en_doc.doc).

<sup>42</sup> Wilson A. Вказана праця.

<sup>43</sup> The U.S. State Department, Bureau of European and Eurasian Affairs Fact sheets (2009) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [www.state.gov/p/eur/rls/fs/c25138.htm](http://www.state.gov/p/eur/rls/fs/c25138.htm).

<sup>44</sup> The U.S. Department of State. U.S. foreign policy and foreign assistance objectives and priorities.[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.state.gov/p/eur/rls/rpt/eurasiafy07/115983.htm>.

<sup>45</sup> Basora A. A New U.S. Policy Toward Democracy in Post-Communist Europe and Eurasia / A. Basora, J. Boone // *Problems of Post-Communism*. – 2010. – Vol. 57, № 1. – P. 8.

<sup>46</sup> The U.S. Department of State [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/3211.htm>.